

Gustaf II Adolf

– en historisk motivsamling

Av Gunnar Dahlvig

På världens första frimärke avporträtterades drottning Victoria och under fortsättningen av 1800-talet, i ett ständigt växande antal länder, blev regenter, landsvapen eller enbart valörsiffror de förhärskande frimärksbilderna. Inte förrän i slutet av seklet började det dyka upp andra motiv på frimärkena även om undantag fanns, t.ex. avbildas såväl en bäver som forskningsresanden Jaques Cartier på Canadas första frimärken från 1851. Om någon på 1800-talet kommit på idén att samla regenter eller riksvapen så vore det alltså fullt möjligt att åstadkomma en tidig motivsamling men för andra teman fanns det inget underlag.

Sverige började ju med riksvapnet, fortsatte redan 1862 med ett lejon men sedan blev det siffror (ringtyp) ända fram till 1885, då det första Oscarmärket gavs ut. Det första "bildmärket" blev Posthuset 1903 men sedan dröjde det till 1924, då Världspostföreningens märken hade några annorlunda motiv. Det långa uppehållet berodde på att UPU inte tillät frimärken med bildmotiv förrän vid kongressen i Madrid 1920. Beslutet trädde i kraft 1 juli 1921. Men det var inte förrän på 1930-talet som motivmärkena blev mer regel än undantag. Samma mönster kan man finna i flertalet länder, några enstaka bildmärken under de första decennierna och det stora genombrottet på 30-talet.

Det är alltså föga förvånande att man inte kan finna några synbara spår efter samlande som utgår från märkenas motiv i stället för ursprungsland förrän under 40-talet. Men redan 1950 uppstår en internationell organisation för motivsamlande (eller "konstruktiv filateli" som man kallade det inledningsvis) och 1953 presenteras det första ut-

.....
GUNNAR DAHLVIG är född 1929, civilingenjör och pensionerad lektor vid Tycho Braheskolan i Helsingborg. Han har skrivit ett par hundra artiklar om motivfilateli i olika tidskrifter, såväl svenska som utländska, samt fyra artiklar i *Postryttaren* 1977, 1984, 1990 och 2002. Dahlvig var ordförande för föreningen Sveriges Motivsamlare, SMS, 1976-1988 och är numera hedersordförande. Styrelseledamot i Sveriges Filatelist-Förbund 1975-1986, ordförande 1989-1996, numera hedersordförande. Dahlvig har varit ordförande i SFFs Utställningskollegium sedan dess bildande 1975. Ledamot av styrelsen för FIPs Motivkommission och dess vicepresident 1988-2000. Strandellmedaljör 1996 och ordförande i Strandellkommittén från 2002. Undertecknade *The Roll of Distinguished Philatelists* år 2000.
.....

ställningsreglementet för motivsamlingar. Riksföreningen Svenska Motivsamlare (SMS) grundades 1961 av Olle Cronsjö.

Vad är då en motivsamling?

Som nämnts utgår man från märkenas motiv och man kan alltså montera en samling "fåglar", ordnade enligt utgivningsländer. Bättre är naturligtvis att sätta upp dem enligt deras zoologiska indelningsgrunder men i det långa loppet ger även denna metod en tämligen enformig samling.

Vill man ställa ut sin samling vid en jurybedömd utställning krävs det mer av samlingen. Denna får inte bara vara en uppräkningslista av existerande arter utan ska "berätta

en historia". Man kan visa *var* fåglarna lever – inte bara geografiskt utan också i vilken biotop – *hur* de lever, *av vad* de lever, vilka *fiender och hot* de lever med, vad som *kännetecknar* de olika arterna osv. Med tanke på den stora mängden fågelmärken som givits ut koncentrerar sig samlarna numera vanligen på en art: Pingviner, Papegojor och Ugglor är exempel på existerande samlingar. Men det går att hitta många andra infallsvinklar på temat fåglar: Nordkalottens fågelliv, Människan och fåglarna, Fåglarna i heraldiken, osv.

Idrott är naturligtvis ett populärt motivområde och även här gäller att mängden material gör att det blir enskilda sporter som tas upp, t.ex. tennis, fotboll eller friidrott. Olympiska spel är också populärt som tema, oftast begränsat till sommar- eller vinterspelen. Det finns t.o.m. ett par högt belönade utställningssamlingar som är begränsade till spelen i Berlin 1936.

Berättelsen ska alltså "hänga ihop" – ha en röd tråd – vara logiskt uppbyggd och naturligtvis ge korrekta uppgifter. Samlaren ska med kortfattade texter förklara vad som visas och med texterna också knyta ihop de olika visade objekten. Jag skriver med avsikt "objekten", eftersom det finns annat material än frimärken man kan använda, se fortsättningen. Texten ska alltså vara kortfattad – det får inte vara en lärobok med filatelistiska illustrationer utan en filatelistisk samling med textförklaringar. Samlaren visar sina tematiska kunskaper bl.a. genom att ur ett stort kunnande kunna dra ut det väsentliga och ändå beskriva temat fullödigt.

För att visa åskådaren att man har en röd tråd, att man byggt upp samlingen på ett logiskt och korrekt sätt och att man visar alla de delar av temat som bör ingå enligt titeln, så ska samlingen inledas med en *plan* – en innehållsförteckning. Åskådaren ska i denna med hjälp av dess huvud- och underrubriker få en snabb inblick i samlarens intentioner med samlingen. Min egen samling "Tennis" har t.ex. sex huvudrubriker: Historia, Modern tennis, Tävlingsvärlden, Organisationer, Tennis – en storaffär samt Tennis i litteratur och media, alla med sina

underrubriker. Under Historia återfinns t.ex. i tur och ordning: Jeu de Paume, Wingfield – Lawn Tennis, De första tävlingarna, Reglerna, Tennisen erövrar världen, Ett överklassnöje, Den sociala aspekten.

Som antytts kan man i en motivsamling använda sig även av annat material än enbart frimärken. I princip är allt filatelistiskt material som har någon anknytning till det valda temat användbart. Det skulle föra för långt att här räkna upp allt tänkbart material men de vanligaste typerna är

- frimärken (även lokalpost) inklusive varianter, essäer och provtryck
- frimärkshäften inklusive omslag och inlagor
- poststämplor av olika slag, inklusive frankostämplor
- helsaker (kort eller kuvert med påtryckta frankotecken)
- förfilatelistiska brev

Däremot är allt s.k. icke-filatelistiskt material bannlyst. Alltså får vykort, fotografier, kartor, tidningsurklipp m.m. inte förekomma i en motivsamling, i varje fall inte om den ska ställas ut vid en jurybedömd utställning. Dyligt material hör hemma i Openklassen, den utställningsklass som beskrevs av mig i *Postryttaren* 2002.

Som framgår av uppräknningen är motivsamlingen på sitt sätt en sammanfattning av filatelin, eftersom den utnyttjar material från övriga samlingsområden, som t.ex. traditionell filateli, posthistoria och helsaksfilateli. Motivsammlaren måste alltså, förutom gedigna kunskaper om sitt tema, ha stora kunskaper även inom dessa samlingsområden.

Gustaf II Adolf

Ursprunget till *Gustaf II Adolf* var en samling *Sverige under Vasaätten*, vilken jag ställde ut redan vid STOCKHOLMIA 74 och då erhöll en vermeilmedalj för. Jag utvecklade denna samling och ställde ut den vid olika

Även märken utgivna av privata lokalpostföretag kan användas så länge företaget i fråga har officiellt godkännande av sin verksamhet. Gustaf Adolfsmärket är från Göteborgs Stadspost.

tillfällen fram till 1995, då jag konstaterade att den första delen – Gustaf Vasa och hans söner – inte höll samma klass som de efterföljande delarna Gustaf II Adolf och Kristina. Det saknades helt enkelt relevant filatelistiskt material för en fullödig skildring av denna period. Att göra ett exponat om Gustaf Adolf + Kristina föreföll mig inte vara en logisk avgränsning av historien, varför jag i stället valde att begränsa mig till endera av dessa regenter. För Kristinaperioden finns det visserligen mer filatelistiskt material att välja bland, men eftersom det mesta av bestående värde som gjordes under Kristinas regeringstid, skedde under hennes omyndighetstid och hade Axel Oxenstierna som upphovsman, föredrog jag att välja den för Sveriges historia och utveckling betydligt viktigare personen Gustaf II Adolf. Han har ju blivit mest känd för de två år han deltog i Trettioåriga kriget och för sin död vid Lützen. Under dessa år grundlade han visserligen Sveriges position som en av Europas stormakter efter det att landet varit en obetydlig stat i Europas utkant, men hans eftermäle som en av krigshistoriens största fältherrar har skymt det faktum att Sverige under hans regim utvecklades och moderniserades i en utsträckning som knappast har någon motsvarighet i vår historia. Att han i detta värv hade stor hjälp av Axel Oxenstierna - den ende statsman av internationellt format som Sverige har haft – förminskar inte hans storhet.

En historisk samling är på sitt sätt lättare att planera än många andra teman. Man har ju alltid kronologin att hålla sig till. Som framgår av den följande planen för samlingen måste man dock göra undantag från den

na för att det hela ska bli logiskt. Händelserna i kapitlen 4 och 5 skedde ju parallellt och dessutom under hela tidsperioden och det skulle bli helt förvirrande om t.ex. grundandet av universitetet i Dorpat stoppades in mellan slagen vid Breitenfeld och Lützen.

Planen

Planen för en motivsamling ska, som nämnts, visa hur samlingen är uppbyggd och planens rubriker ska också återfinnas ute på bladen så att åskådaren lättare kan följa temats bearbetning. För att ge en vägledning om hur balansen mellan de olika avsnitten ser ut, brukar man som utställare också skriva ut hur många blad varje kapitel omfattar. Nedan visas hur fördelningen såg ut senast samlingen ställdes ut (vid BELGICA 2001 i Brüssel).

Gustaf II Adolf

	Antal blad
1. Ille faciet	2
2. Arvet	10
2.1 Efter farfadern	
2.2 Efter farbröderna	
2.3 Efter fadern	
3. En bekymmersam början	8
4. Den store förnyaren	20
4.1 Av administrationen	
4.2 Av näringslivet	
4.3 Av undervisningen	
5. Krigsmaktens modernisering	7
5.1 Armén	
5.2 Flottan	
6. Den nya armén provas	6
7. Bakgrunden till ingripandet i Tyskland	4
8. Kriget i Tyskland	34
8.1 Landstigningen i Pommern	
8.2 Från Pommern till Breitenfeld	
8.3 I mellersta Tyskland	
8.4 I Sydtyskland	
8.5 Lützen	
9. Efter Gustaf Adolf	4
Totalt	96

Jag kommer att beskriva innehållet i de olika kapitlen ovan och illustrera med material ur samlingen. Av platsbrist kan självfallet inte allt som omnämns illustreras utan er-

sätts av text, vilken därför blir betydligt mer omfattande än vad den är i samlingen.

Ille faciet

När Gustaf Adolf föddes den 9 december 1594 lär hans far, hertig Karl, ha sagt "ille faciet" (han ska göra det). Exakt vad som skulle göras är väl oklart, men med facit i hand kan vi ju konstatera att det blev en hel del uträttat. Kanhända hade Karl läst astronomen och astrologen Tycho Brahes spådom när denne 1572 upptäckte sin Stella Nova: "i Finland ska 1592 födas en prins som ska göra slut på det påviska väldet". Tid och plats blev ju något fel, men i universums oändlighet ska man kanske inte hänga upp sig på ett par år och några mil.

400-årsminnet av Gustaf Adolfs födelse gick den svenska Posten spårlöst förbi, men

Tycho Brahe på danskt frimärke från 1946.

i Estland uppmärksammades jubileet med ett frimärke och tillhörande förstadagsstämpel.

Arvet

Hertig Karl, som år 1600 blev kung Karl IX, avled 1611 och efterträddes av den endast 17-åriga Gustaf Adolf. Denne övertog också ett antal olösta konflikter med grannarna och

Estniskt märke med förstadagsstämpel.

En förstadagsstämpel som endast innehåller texten 'Första Dagen', 'First Day' etc. anses inte användbar i ett utställningsexponat. Stämpeln måste, som i detta fall, ha en text som hör samman med märkets motiv. Man behöver inte visa hela försändelsen, det räcker med ett urklipp. Man kan också göra en skära i albumbladet och dölja större delen av brevet på baksidan. Dock bör märkets valör motsvara en giltig portosats.

Kalmarunionen på svenskt frimärke från 1997.

med den katolska kyrkan. Även de ledande adelssläkterna hade ett horn i sidan till kungahuset.

Från farfadern Gustav Vasa ärvde han tvistefröet Kalmarunionen, enligt vilken de danska kungarna ansåg sig vara de rättmätiga innehavarna av den svenska tronen. Från Gustav Vasa härstammade också ständiga gränsdragningstvister med Ryssland, liksom det motreformatoriska hotet från den katolska kyrkan.

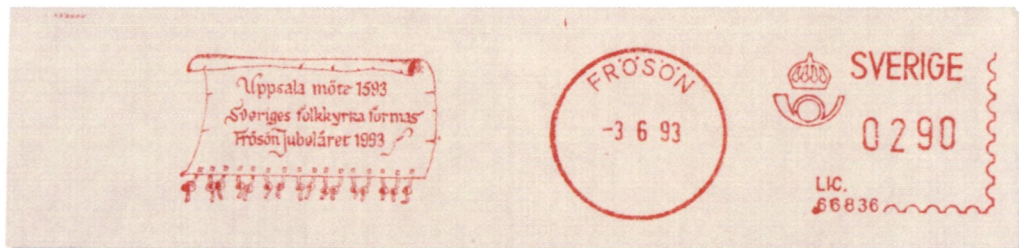
Twisterna med Danmark och framför allt med Ryssland spädades på av farbrodern, Erik XIV, som tackade och tog emot när borgarna i Reval (Tallinn) år 1561 erkände svensk överhöghet. Inte bara ryssar och danskar ansåg att Estland tillhörde deras intressesfär utan den meningen delades även av Polen. Den andre farbrodern, Johan III, grundlade en ännu allvarligare tvist med Polen när han gifte sig med systemen till den polske kungen Sigismund August. Deras son Sigismund valdes 1587 till polsk kung och ärvde dessutom den svenska kronan vid Johans död 1592.

Även frankostämplarna är accepterade, dock måste de ange en riktig portosats. S.k. 000-avtryck, stämplarna med portosatsen 0, är inte godtagbara eftersom de inte representerar en verklig försändelse. Däremot kan frankostämplarna, liksom motivstämplarna, visas som urklipp.

Problemet var att Sigismund hade fått en katolsk uppfostran, vilket gav hertig Karl anledning att sammankalla Uppsala möte 1593, vilket fastslog att Sverige skulle följa den Augsburgska trosbekännelsen. Sigismund godtog detta beslut men arbetade ändå på att återinföra den katolska tron i Sverige, vilket hertig Karl tog som intäkt för att göra uppror mot Sigismund.

Upproret lyckades och Gustaf Adolf ärvde därmed en tvist om den svenska kronan också med Polen. Karl lät dessutom vid Lin-

Essäer och provtryck till utgivna märken är högt skattade i motivsamlingar. Här visas från den danska utgåvan av Kronborgs slott 1924 en essä, vilken sedermera modifierades till det utseende som ses på det rödbruna provtrycket (båda otandade) och det slutgiltiga röda märket.

Axel Oxenstierna på svenskt frimärke från 1936.

köpings blodbad avrätta fyra framstående adelsmän, som hade ställt sig på Sigismunds sida, vilket gjorde att delar av högadeln såg med misstänksamhet på den nye kungen.

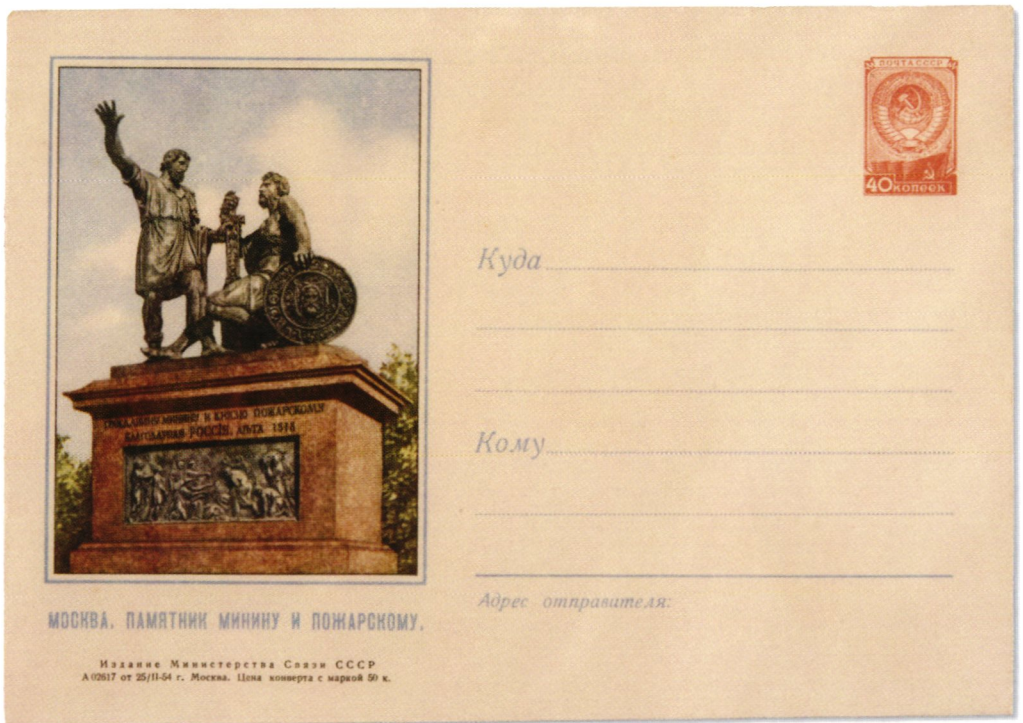
En bekymmersam början

När den 17-årige Gustaf Adolf tillträdde som regent låg Sverige i krig med Danmark och Ryssland men hade tillfälligt vapenstillestånd med Polen. Kriget mot Danmark var allvarligast eftersom det fördes på svensk mark. Gustaf Adolf tog själv befälet över armén men kunde inte förhindra att danskar-

na erövrade såväl den viktigaste fästningen i sydost, Kalmar slott, som Sveriges enda utpost mot Västerhavet, Älvsborgs fästning. Eftersom såväl det militära som det ekonomiska läget var prekärt, tvingades Sverige till freden i Knäred 1613.

Vid fredsförhandlingarna demonstrerade den nyutnämnde rikskanslern Axel Oxenstierna för första gången sina eminenta statsmannatalanger. Sverige fick visserligen betala 10 tunnor guld som lösen för Älvsborg, men trots det dåliga utgångsläget lyckades Oxenstierna få tillbaka övriga landförluster och kanske viktigast, Sverige blev befriat från den s.k. Öresundstullen vid Kronborg (se bild på föregående sida). Gustaf Adolfs utnämning av den endast 28-årige Axel Oxenstierna till det högsta regeringsämbetet visade sig vara hans kanske största snilledrag. Oxenstierna inte endast sanerade rikets finanser och genomdrev alla Gustaf Adolfs reformer av det civila Sverige, han var också Sveriges störste diplomat genom

Sovjetisk helsak visande Posharski (sittande) tillsammans med en annan bojar, Minin, båda aktiva i tronföljarstriderna. Bilder på helsaker kan utnyttjas om de har postalt ursprung eller godkännande.

МОСКВА. ПАМЯТНИК МИНИНУ И ПОЖАРСКОМУ.

Издание Министерства Связи СССР
А 02617 от 25/11-04 г. Москва. Цена конверта с маркой 50 к.

Filipstad är uppkallad efter Karl Filip och denne ingår i stadsvapnet.

tiderna, som i praktiken kom att leda Sverige under hela Kristinas omyndighetstid. Med denna och ett antal andra utnämningar åstadkom den nye kungen också en försoning med adeln.

I Ryssland var läget mindre allvarligt. När den siste Rurikättlingen, tsar Boris Godunov avled 1605, blandade sig såväl Karl IX som Sigismund i den tronföljarstrid som brukar gå under namnet "den stora oredan". Den svenske befälhavaren Jacob de la Gardie intog först Novgorod och körde sedan ut polackerna från Moskva. de la Gardie lanserade Gustaf Adolfs bror Karl Filip som rysk tronföljare och fick såväl staden Novgorod som den ledande bojaren Dimitri Posharski att stödja förslaget.

Gustaf Adolf var inte helt entusiastisk för förslaget – det sägs att han själv ville överta kandidaturen - och dröjde med att skicka Karl Filip till Novgorod. Hans närvaro var dock en förutsättning för valet och när svenskarna sölade, tappade ryssarna intresset och utsåg i stället den förste av ätten Romanov, Mikael, till tsar (ätten satt ju kvar ända till ryska revolutionen). Striderna fort-

Ryskt märke från 1913 med tsar Mikael.

satte mot den nye tsaren, men 1617 slöts fred i Stolbova, varvid Sverige tillerkändes en del gränsområden samt ett pekuniärt krigsskadestånd.

Eftersom Polen också var engagerat i de ryska tronföljdsstriderna, gick kriget mellan Sverige och Polen endast på halvfart med ständiga vapenvilor. Efter Stolbova rådde fred med Danmark och Ryssland, Älvsborgs lösen var betald och Gustaf Adolf kunde koncentrera sig på inrikespolitiken.

Förnyelsen av administrationen

Före Gustaf Adolf hade landet styrts från den plats där kungen råkade befinna sig. Under Axel Oxenstiernas ledning moderniserades den svenska statsledningen så att Stockholm vid Gustaf Adolfs död var en huvudstad med en byråkrati, som kunde arbeta även i kungens frånvaro. 1617 fick Sverige sin första riksdagsordning som reglerade hur de fyra stånden skulle sammankal-

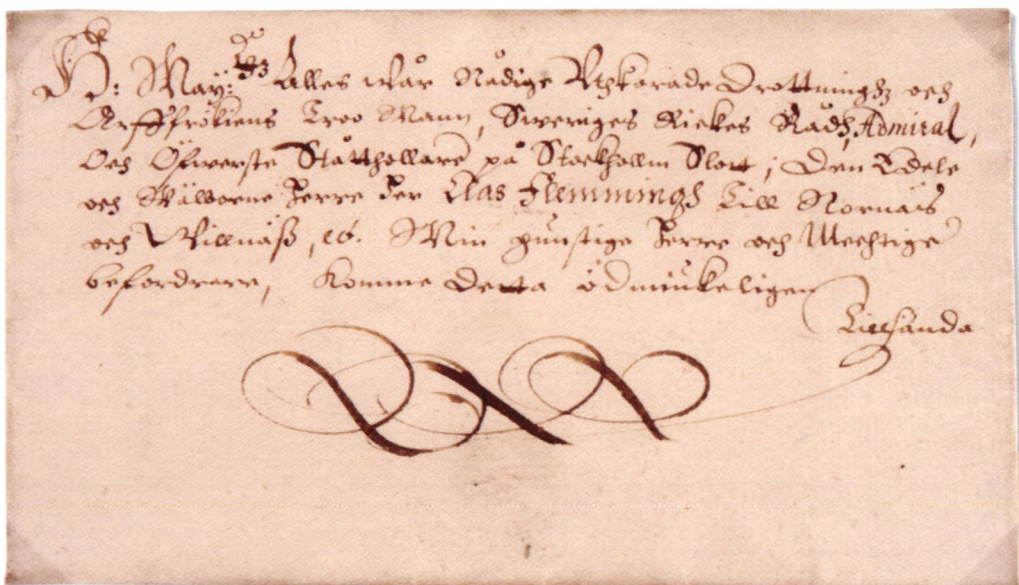

Gående postförare på 10-öresmärket från Postverkets 300-årsjubileum.

las och arbeta. 1624 infördes län och landshövdingar och Stockholm fick en överståthållare, till vilka en del av landets ledning delegerades.

Gustaf Adolf införde också ett informationssystem, genom vilket myndighetsbeslut via landshövdingarna gick till prästerna, som hade att underrätta menigheten från predikstolen. Eftersom alla gick i kyrkan, hade man för första gången skapat en informationskanal som nådde ända ner till dem som berördes av höga vederbörandes beslut.

1620 kom det första embryot till vårt postverk, när man organiserade en gångpost för kontakterna mellan myndigheterna och samtidigt en postlinje med ridande kurirer

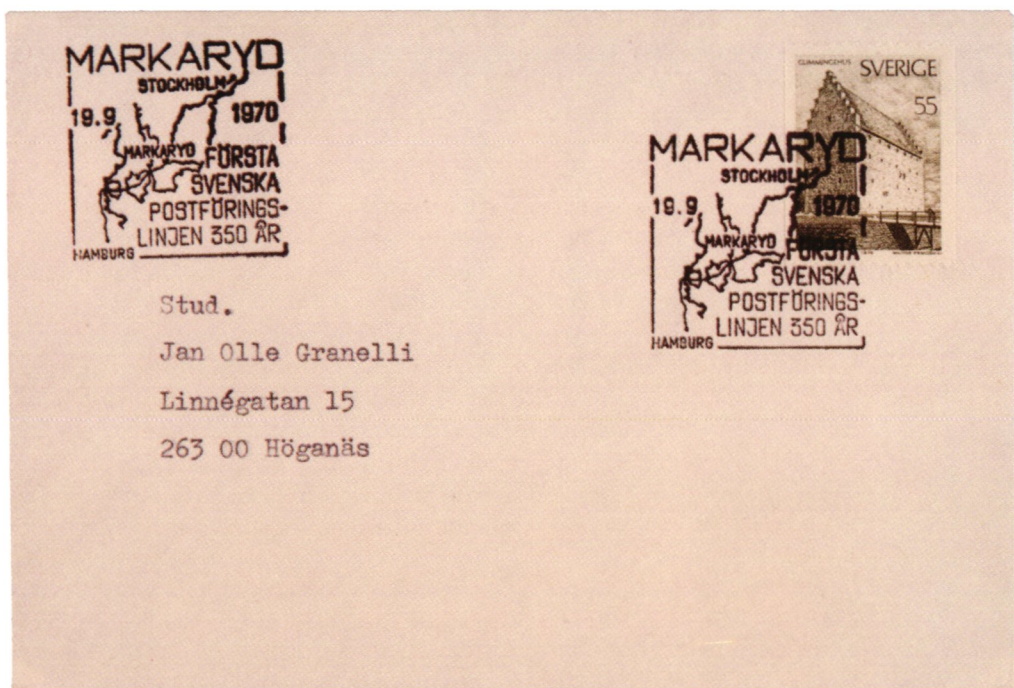

mellan Stockholm och Hamburg med Markaryd som svensk gränsstation.

För att avlasta kungen från en mängd rättsliga tvister, instiftades 1614 Svea Hovrätt, senare följt av hovrätter i Åbo (1623), Dorpat (1630) och Jönköping (1634). 1624 ut-

Kurirbrev till Clas Fleming med överståhållartiteln utsatt. "... Sweriges Rikes Råd, Admiral, Öfwerste Ståthollare på Stockholms Slott, den Edele och Wälborne Herre Her Clas Flemmingh ...".

Den första postföringslinjen, Stockholm – Markaryd – Hamburg, startade 1620.

Polskt märke från Danzig med tidstypiskt skepp.

formades, trots motstånd från prästerskap och bönder, Sveriges första fattigvårdslag, vilken dock aldrig kom att slå igenom riktigt, eftersom de ekonomiska resurserna inte räckte till.

Förnyelsen av näringslivet

1611 arbetade 90 procent av Sveriges befolkning i jordbruket och Stockholm var den enda staden av någon ekonomisk betydelse. Utrikeshandeln sköttes i huvudsak av Hansan med centra i Lübeck, Stralsund och Danzig.

Gustaf Adolfs målsättning var att öka svenskarnas andel i handeln liksom i sjöfarten, vilken mest gick på utländska kölar. Detta kunde endast uppnås om Sverige fick

Falu koppargruva. En stämpel ska alltid visas bunden till ett frimärke (om det inte rör sig om en portofri försändelse) men här visas den för tydlighetens skull även vid sidan av frimärket.

Två svenska frimärken som uppmärksammar vallonernas insatser i svensk stål- respektive pappersindustri.

Även bilderna på häftesomslag kan användas och om möjligt ska man då låta märkena sticka ut för att visa att det inte är ett tomt häfte man har använt.

Den svenska stål- och vapenindustrin grundades av Gustaf Adolf som satte i Nederländerna värvade valloner såväl i ledningen – t.ex. Louis de Geer – som i produktionen. Vallonsmeder blev ett begrepp in i vår tid. Även den svenska pappersindu-

strin kom igång, tack vare dessa valloner.

Förnyelsen av undervisningen

Den nya administrationen behövde ämbetsmän. Ingen utbildning fanns i Sverige och ett fåtal adelsmän, bl.a. Axel Oxenstierna,

Universitetet i Tartu (Dorpat). Överstämplad gammal sovjetisk helsak använd 1992.

Dessa tre frimärken från DDR, Finland resp. Tjeckoslovakien avbildar en krigare med hillebard, en "lätt" ryttare, resp. en artilleripjäs.

åkte till tyska universitet. 1624 återupprättade därför Gustaf Adolf det avsmnade Uppsala universitet och stöttade det genom stora donationer.

På nivån under universitetet grundade Johannes Rudbeckius Sveriges första gymnasium i Västerås 1623. Kungen lade sig också vinn om utvecklingen i de svenska provinserna i Baltikum och 1632 grundlades universitetet i Dorpat (Tartu).

Moderniseringen av krigsmakten

Den svenska armén befann sig i ett bedrövligt skick sedan Johan III:s tid, vilket Gustaf Adolf fick erfaras under de "ärvda" krigen 1611. Han började med att modernisera beväpningen. Infanteriets hillebarders ersattes med pikar och musköter medan det tungt utrustade och lansbeväpnade kavalleriet ersattes med lätta ryttare, utrustade med pistol och svärd.

De tunga artilleripjäserna som krävde upp till ett dussin hästar för förflyttning, ersattes av lättare pjäser. Alla dessa föränd-

ringar innebar en revolution inom krigskonsten och de lätttrörliga förband som skapades kom att fira triumfer under inledningsfasen av det svenska deltagandet i Tretioåriga kriget.

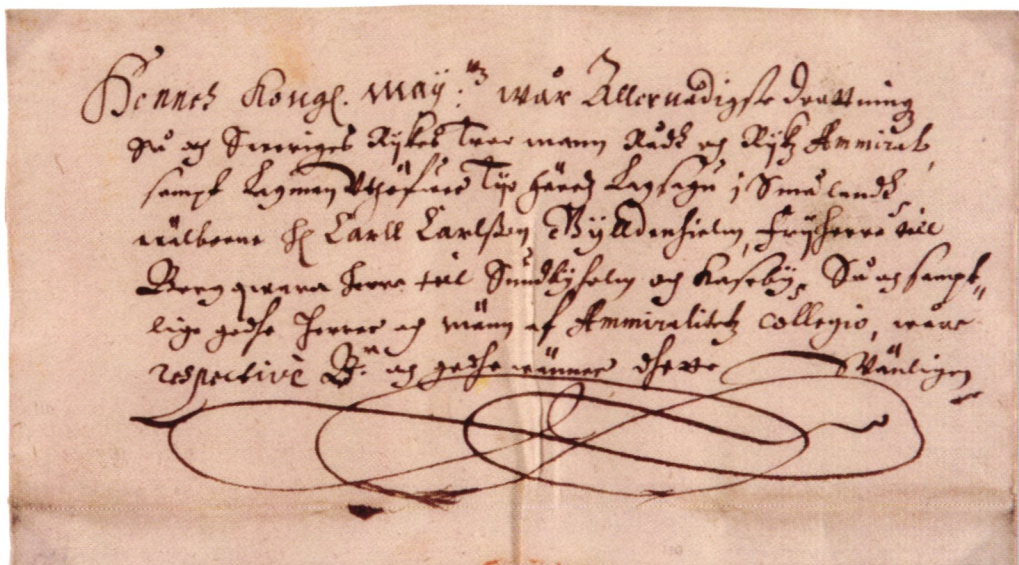
Bondeuppbåd kunde nog utnyttjas i försvaret av hembygden, men för organiserad krigföring var de oanvändbara. Då behövdes professionellt folk, dvs. legosoldater. Men dessa var oerhört dyra i drift och dessutom opålitliga, varför Gustaf Adolf skapade ett utskrivningssystem av inhemska soldater, organiserade i nyuppsatta landskapsregementen. Många av de svenska regementena – flera av dem i dag nedlagda – har sitt ursprung i denna reform.

Den flotta Gustaf Adolf övertog var i lika dåligt skick som armén. Först 1620, när kungens halvbror Carl Carlsson Gyllenhielm blev chef för flottan, tillät landets finanser att upprustningen kunde börja. En stark flotta var ju förutsättningen för att säkra landets kuster mot fientliga anfall, men också för att säkerställa förbindelserna med de baltiska provinserna. Gustaf Adolfs eventuella ambitioner om ett Östersjövälde kan också ha spelat en roll.

Amiralen, sedermera riksamiralen Clas Fleming, sattes att leda det rent praktiska arbetet med upprustningen, vilket han gjorde med stor skicklighet. Det spektakulära fiaskot med regalskeppet Vasa, som sjönk i Stockholms Ström vid sin jungfrufärd 1628, kan i detta sammanhang närmast betraktas som ett olycksfall i arbetet.

Modernt lokalpostmärke med motiv från Kronobergs Regemente, grundat 1623.

Kurirbrev till " ... Sveriges Rikets troo mann Råd och RiksAmmiral samt Lagman utöfwer Tij's härads Lagsaga i Småland wälborne H Carl Carlsson Gylldenhielm, Frijerre till Bergqwarra, ..."

Frimärke från 1944 med Clas Fleming.

Den nya armén prövas

Fred rådde med Danmark och Polen och när det senaste av alla vapenstillständerna med Polen gick ut 1625, ansåg Gustaf Adolf tiden mogen att ta itu med detta land och få arvstvisterna med Sigismund ur världen (denna tvist kom dock aldrig att lösas under Gustaf Adolfs livstid). Efter att förgäves ha försökt att få sin gamle fiende tsar Mikael och sin svåger Gábor Bethlen av Siebenbürgen att göra ett samordnat anfall, skeppade kungen över armén till Baltikum.

Elddöpet blev relativt lyckosamt och även om kungen sårades svårt vid Dirschau, ockuperades stora områden, innefattande bl.a. Dorpat, Frauenburg, Marienburg och Elbing.

Eftersom Sigismund tilläts att påbörja uppbyggnaden av en flotta i Danzig, ansåg

Ungerskt frimärke och specialstämpel från 1980 med Gábor Bethlen.

Polskt frimärke från 1954 med Elbing (Elbląg) som motiv.

Frimärke från Danzig som erinrar om neutralitetsfördraget från 1630.

Gustaf Adolf att denna stad inte höll sig neutral och förklarade krig. Anfallen mot staden blev dock resultatlösa och eftersom kungen blev alltmer indragen i skeenden i Tyskland, slöts ett nytt stillestånd med Po-

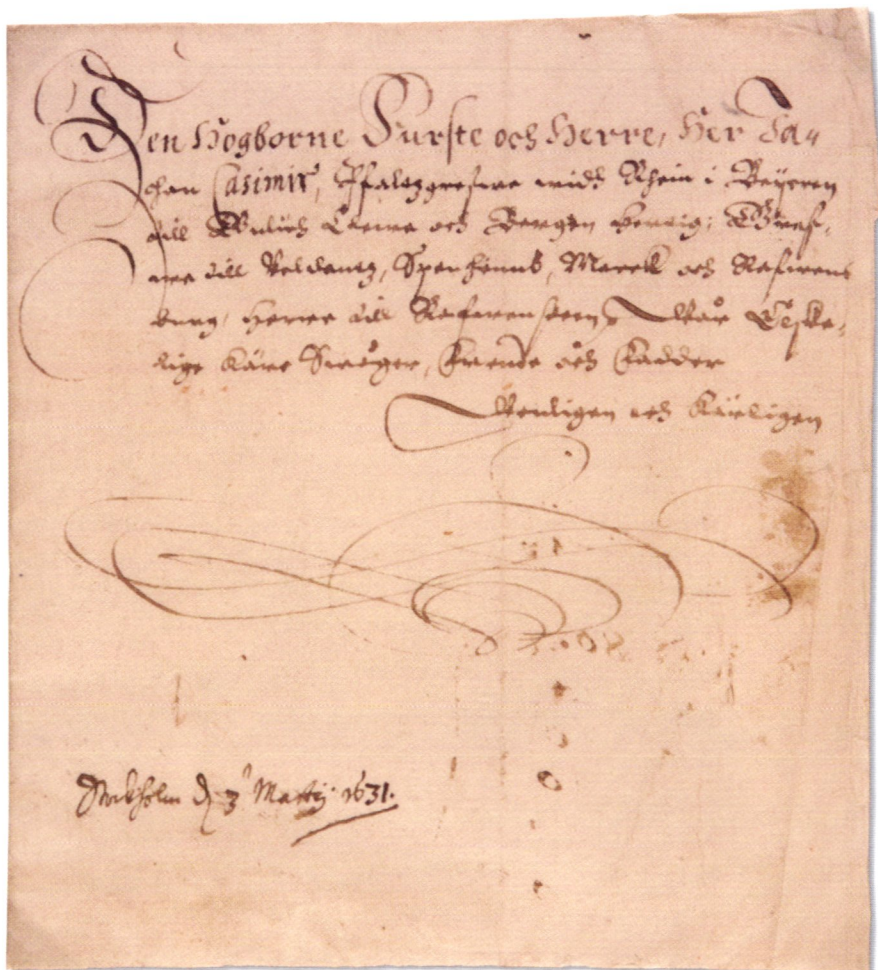
len 1629 och ett neutralitetsfördrag med Danzig 1630.

Bakgrunden till ingripandet i Tyskland

Gustaf Adolf gifte sig 1620 med Maria Eleonora av Brandenburg, syster till "den store kurfursten" Georg Wilhelm. Gustaf Adolfs syster Katarina hade tidigare gift sig med pfalzgreven Johan Casimir. Båda dessa giftermål bidrog till att Sverige närmade sig de tyska staterna och det krig som härjade i Tyskland sedan 1618 – det krig som sedermera kom att kallas "det trettioåriga".

När Wallenstein 1628 inledde en beläg-

Kurirbrev till pfalzgreven Johan Casimir. Noggrann läsning av adressen har fått mig att dra slutsatsen att brevet har drottning Maria Eleonora som avsändare.

„Dreihundertjahrfeier“
1628 - Stralsund - 1928

Tysk helsak från 1928, visande Wallensteins belägring av Stralsund.
Om bilden, som i detta fall, finns på baksidan av ett postkort, bör även en kopia av frankotecknet visas.

ring av den för Sverige viktiga hamnen Stralsund blev problemen akuta och Gustaf Adolf beslöt att skicka svensk trupp till förstärkning av stadens försvar. Svenskarna be-

Essä till icke använt förslag för 1924 års danska utgåva av Christian IV-frimärken.

satte därvid också ön Rügen.

Om Gustaf Adolf ingrep i det tyska kriget för att försvara den protestantiska tron eller om han hade andra och mer expansiva mål, därom tvista de historiskt lärde. 1629 tog han kontakt med Christian IV och än en gång med Gábor Bethlen om ett samordnat ingripande i Tyskland. Av detta blev det dock ingenting, Gábor Bethlen dog innan förhandlingarna slutförts och Christian hade blivit avskräckt när han tre år tidigare gjorde ett gästspel i det tyska kriget och bl.a. fått hela Jylland ockuperat av de kejsrerliga trupperna.

Efter erfarenheterna i Polenfälttågen kände sig dock Gustaf Adolf tillräckligt stark för att ensam träda in på den tyska krigsare-

Ett tyskt frimärke med bild från Rostock och två polska motiv från Stettin resp. Kolberg.

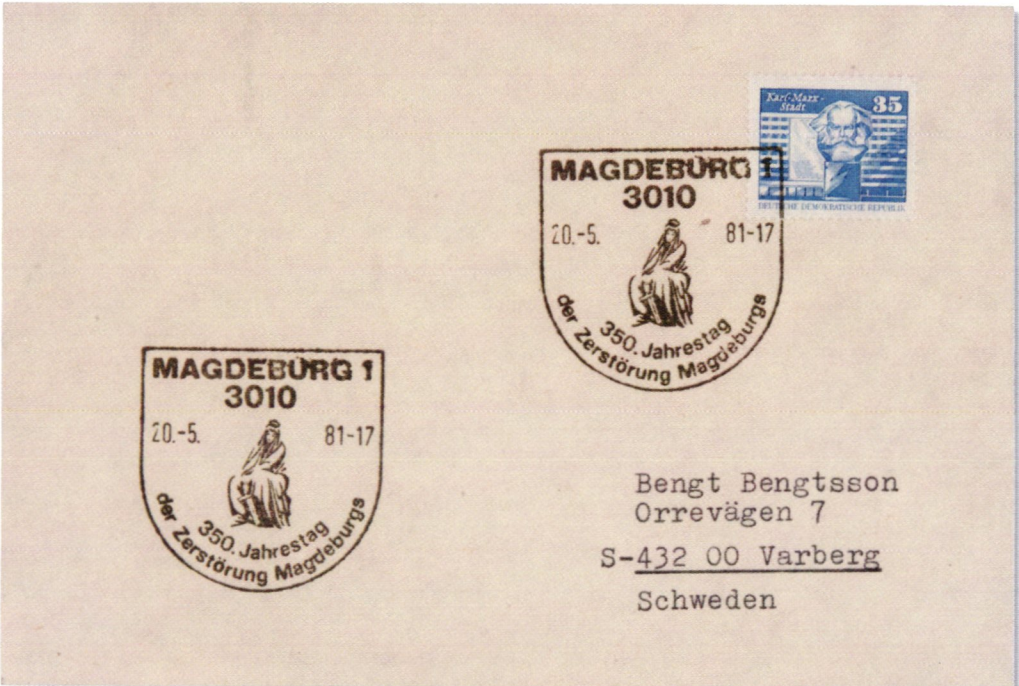
nan. Naturligtvis räknade han med stöd från de tyska protestantiska furstarna, även om inga formella avtal hade slutits.

Kriget i Tyskland

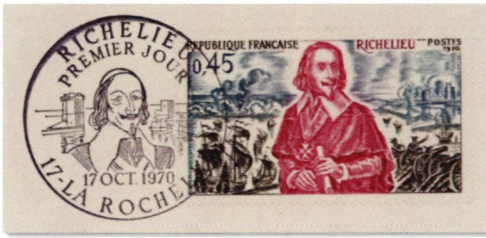
Den 26 juni 1630 landsteg den svenska hären vid Peenemünde i Pommern och genom att kejsaren hade avskedat Wallenstein, fanns det i stort sett inga kejserliga trupper längs Östersjökusten. Svenskarna kunde därför snabbt utvidga sitt brohuvud. Högkvarteret förlades i Stettin och under vintern säkrade man de viktiga hamnarna Kolberg och Rostock.

Gustaf Adolf bearbetade de tyska furstarna för att få dem att bidra till de svenska krigsinsatserna men det var trögt med villigheten. Den fria staden Magdeburg var en av de första bundsförvanterna, men när staden 1631 blev belägrad av den kejserlige fältherren Tilly hann svenskarna inte komma till undsättning i tid. Staden blev intagen, plundrad och nedbränd av de kejserliga

Brev med specialstämpel som erinrar om Magdeburgs förstöring.

Bengt Bengtsson
 Orrevägen 7
 S-432 00 Varberg
 Schweden

Förstadagsstämplat frimärke från 1970, visande kardinal Richelieu.

trupperna, något som naturligtvis inte stärkte de svenska aktierna hos andra tänkbara allierade.

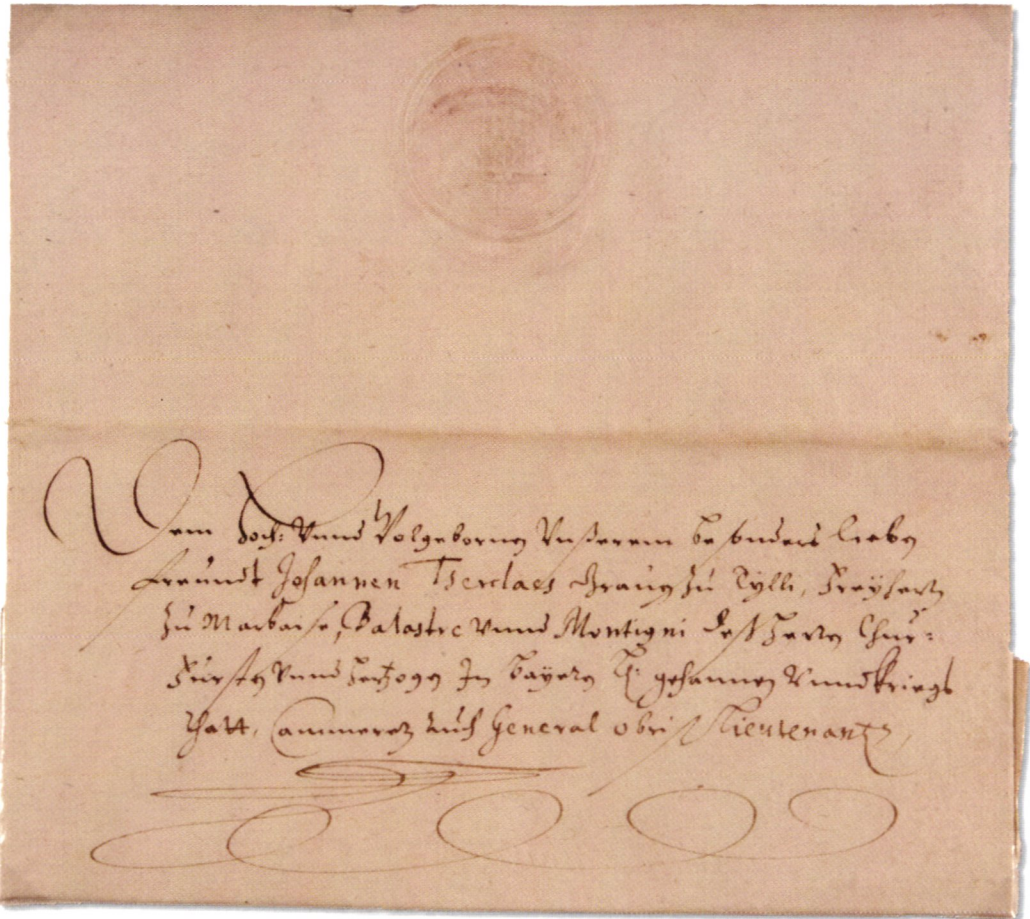
Om än inte stöd i form av trupper så dock ett rejält ekonomiskt bidrag fick Gustaf Adolf av Frankrike, vars verkliga styresman var Richelieu. Denne var visserligen

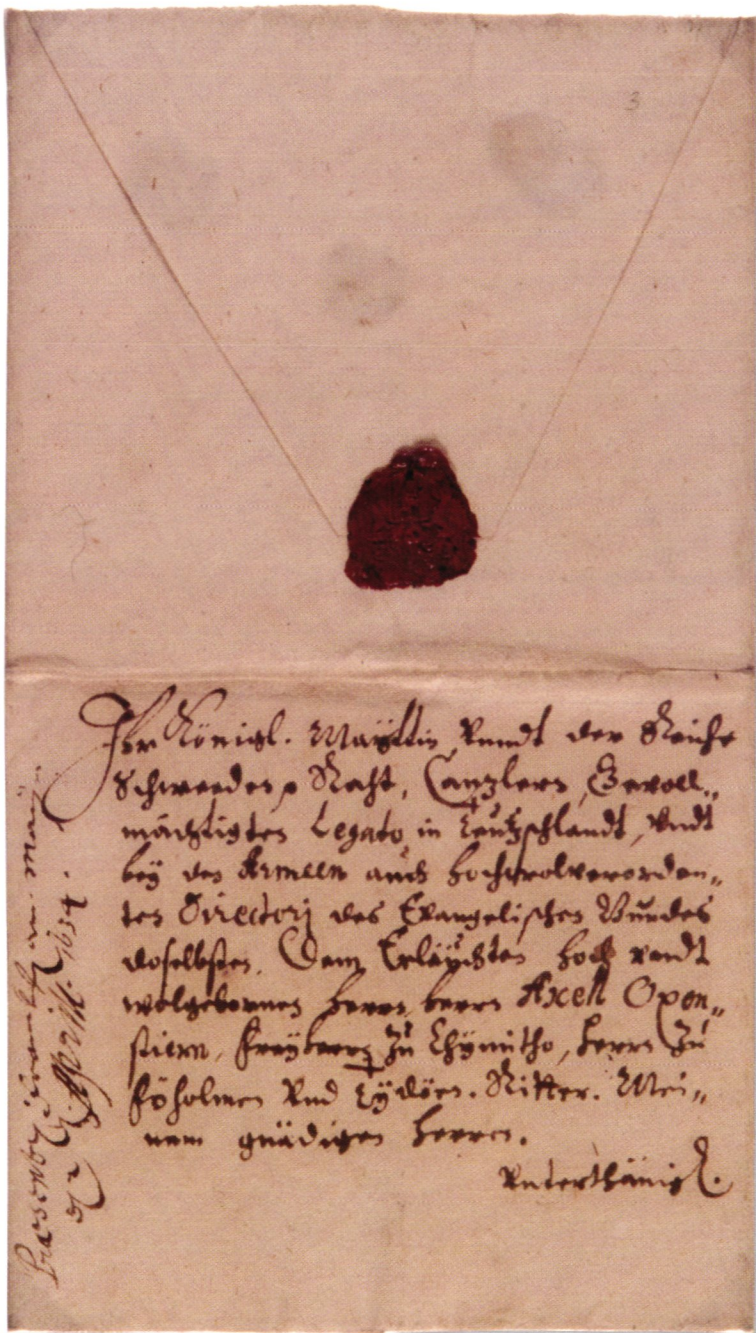
katolik och t.o.m. kardinal, men i än högre grad realpolitiker som ansåg att Habsburg var en större fara för Frankrike än protestantismen.

Slaget vid Breitenfeld blev den stora vändpunkten. Gustaf Adolf besegrade där i grunden den som oöverberrig betraktade kejsarliga fältherren Tilly. Den nya lätt beväpnade armén visade här sin styrka när den snabbt täppte till den stora lucka som uppstod när Gustaf Adolfs allierade, kurfursten Johann Georg av Sachsen, mitt under slaget tog till flykten med hela sin armé.

Att den svenska armén, trots underlägsenhet i antal, nästan kunde utplåna Tillys armé, imponerade på omvärlden och Gustaf Adolf kunde i stort sett utan motstånd ockupera hela mellersta Tyskland och för-

Kurirbrev till fältmarskalken Tilly, daterat den 3 september, fyra dagar före slaget vid Breitenfeld.

Kurirbrev till Axel Oxenstierna, adresserat till Frankfurt am Main.

lägga sitt högkvarter till Frankfurt am Main i november 1631. Man krigade inte under vintern på den tiden och trupperna lades i vinterförläggning runt staden. I januari 1632 anlände Axel Oxenstierna till Frankfurt för att överta administrationen av de ockupera-

de områdena.

Våren 1632 drog Gustaf Adolf vidare söderut och gjorde ett triumfatoriskt intåg i det protestantiska Nürnberg, som slöt upp på svenskarnas sida och utlovade stora ekonomiska bidrag till krigföringen. På vägen

Tysk helsak som erinrar om barntåget i Dinkesbühl.

vidare söderut passerades Dinkesbühl, där traditionen säger att Gustaf Adolf skonade staden från plundring efter att en procesion med barn vädjat om nåd. Händelsen

firas varje år med ett barntåg.

När Gustaf Adolf intagit München dök ett nytt hot upp i form av Wallenstein, som kejsaren i sin nöd åter tagit till nåder och

Wallenstein och Gustaf Adolf avbildade i samma stämpel.

som hade stampat fram en ny armé. Gustaf Adolf fick vända norrut igen för att inte få sina förbindelselinjer avskurna och de båda härarna möttes först i en oavgjord drabbning utanför Nürnberg. Båda fortsatte norrut och möttes i den, åtminstone för Gustaf Adolf, avgörande drabbningen vid Lützen.

Gustaf Adolf, som själv ledde det svenska kavalleriet blev dödligt sårad i striden, vilket man blev varse när hans häst Streiff kom ensam galopperande tillbaka. Trots chocken över kungens död tvingade svenskarna Wallenstein att dra sig ur striden med förlust av hela sitt artilleri och stod alltså formellt som segrare. Kungens död försvagade emellertid avsevärt Sveriges position i Tyskland.

Kriget fortsatte i 18 år till med omväxlande segrar och nederlag för den svenska armén. Mycket tack vare Axel Oxenstiernas statskonst stod Sverige trots allt som en av segermakterna vid den Westfaliska freden 1648.

Gustaf Adolf efterträddes på tronen av sin endast sexåriga dotter Kristina och det

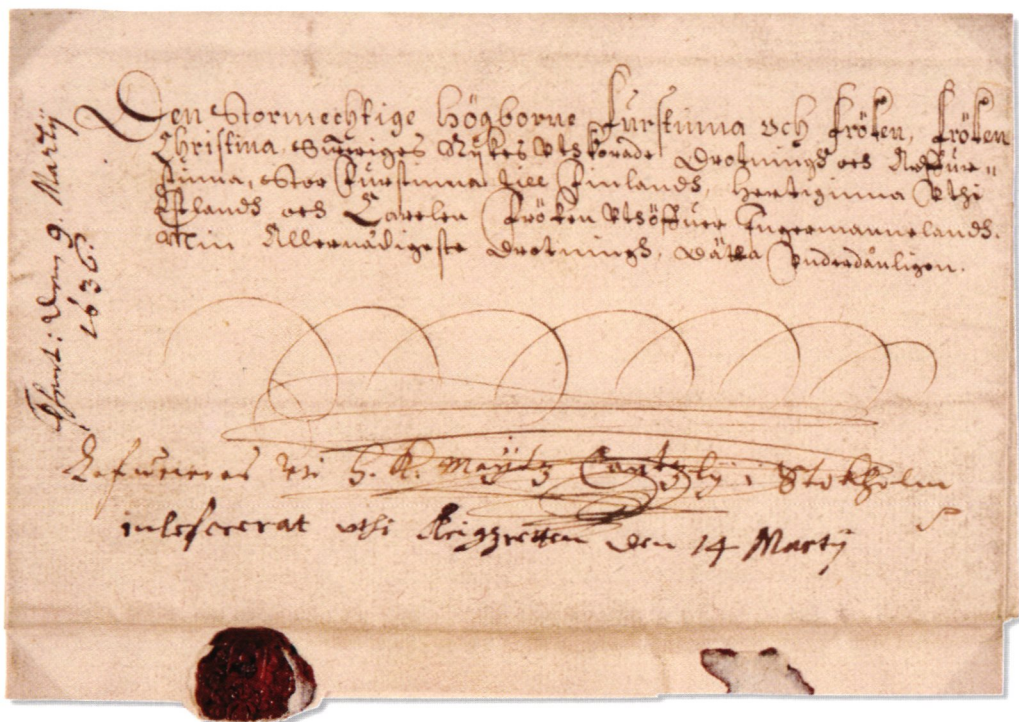

Gustaf Adolfs livhäst Streiff.

kan vara intressant att visa ett brev till henne med alla hennes ärvda titlar utsatta. Gustaf Adolf hade inte förordnat hur det skulle förfaras med regeringen vid hans frånfalle. Riksrådet fick därför själva ta beslutet om en förmyndarregering, vilken kom att bestå av fem personer, naturligtvis med Axel Ox-

Tysk stämpel med Lützen-monumentet på svenska Lützen-frimärken.
Kortet är också mycket riktigt lösenmärkt (T).

Kurirbrev till Drottning Kristina, daterat 9 mars 1636, endast 17 dagar efter Postverkets grundande. Brevet är skickat av Knut Drake, landshövdingen i Jönköping. Det har en inledande uppräknning av hennes titlar: "Den Stormechtige Högborne Furstinna och Fröken, Fröken Christina, Sweriges Rijkets uthkorade Drotningh och Storfurstinna, Storfurstinna till Finlandh, Hertiginna uthi Estlandh och Carelen, Fröken uthöfher Ingermanneland. Min allernädigste Drotningh".

enstierna som ledare. Denna post innehade han ända fram till Kristinas myndighetsdag 1644 och under denna tid hann han ju bland annat med att grunda det svenska postverket.

Varför Gustaf II Adolf?

Motivsamlarens val av tema har troligen lika många bakgrunder som antalet samlare. Gemensamt för alla måste dock vara ett intresse för det valda ämnet. Intresset kan

vara kopplat till yrket, läkaren samlar 'Infektionssjukdomar', läraren 'Matematik' och musikern 'Kompositörer'. Det kan också vara golfspelaren som samlar 'Golf', rotariaren 'Rotary' eller trädgårdsentusiasten 'Blommor'. Mina egna motivval är kopplade till mina fritidsintressen tennis, musik och historia, vilka har avknoppat samlingarna *Tennis*, *Romantikens musik*, *Vikingarna* och *Gustaf II Adolf*.

Källor och litteratur

- Ahnlund, Nils,**
Axel Oxenstierna intill Gustav Adolfs död.
Stockholm 1940.
- Andersson, Ingvar,**
Erik XIV.
Stockholm 1979.
- Almquist, Helge,**
Sverige och Ryssland 1595 – 1611.
Uppsala 1907.
- Chilian, Hans,**
Gustav Adolfs Nordischer Freiheitskampf.
Leipzig 1939.
- Ericsson, Georg,**
Gustav II Adolf och Sigismund.
Uppsala 1925.
- Gustaf II Adolf.**
Minnesskrift på 300-årsdagen av slaget vid
Lützen.
Stockholm 1932.
- Göransson, Göte,**
Gustav Vasa och hans folk.
Höganäs 1983.
- Hollings, J.F.,**
Gustavus Adolphus.
London 1838.
- Langer, Herbert,**
Trettioåriga kriget.
Stockholm 1981.
- Nationalmuseum.**
Christina Queen of Sweden.
Stockholm 1966.
- Norrman, David,**
Sigismund Vasa.
Stockholm 1979.
- Parker, Geoffrey,**
The Thirty Years War.
London 1984.
- Roberts, Michael,**
Gustavus Adolphus, del I och II.
London 1953 och 1958.
- Stavenow, Åke och Schück, Adolf,**
Gustav II Adolf Utställningen.
Stockholm 1932.
- Svalenius, Ivan,**
Gustav Vasa.
Stockholm 1950.
- Sörman, Py,**
Vi Christina med Guds nåde.
Stockholm 1942.
- Wetterberg, Gunnar,**
Kanslern. Axel Oxenstierna, del I och II.
Stockholm 2002.